

**XALQARO MOLİYAVIY INSTITUTLARNING RIVOJLANAYOTGAN
MAMLAKATLAR INFRATUZILMA LOYIHALARINI
MOLIYALASHTIRISHDAGI ROLI**

Sharapova Mashxura Azadovna

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti “Moliya” kafedrası dotsenti, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
E-mail: sharapovamash@gmail.com
ORCID: 0009-0004-0345-5171

Tugalov Elshod Zafar o'g'li

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti Moliya fakulteti 2-kurs talabasi
E-mail: elshodbekt7@gmail.com
ORCID: 0009-0001-1658-4165

**ИНФОРМАЦИЯ О
СТАТЬЕ**

АННОТАЦИЯ:

ИСТОРИЯ СТАТЬИ:

*Received: 03.07.2025
Revised: 04.07.2025
Accepted: 05.07.2025*

**КЛЮЧЕВЫЕ
СЛОВА:**

Xalqaro moliyaviy institutlar (XMI), Jahon banki, Osiyo taraqqiyot banki (OTB), infratuzilma, davlat-xususiy sheriklik (DXSh), yashil moliyalashtirish, O'zbekiston iqtisodiyoti, aralash moliyalashtirish.

Ushbu maqolada xalqaro moliyaviy institutlar – Jahon banki guruhi, Osiyo taraqqiyot banki, Osiyo infratuzilmaviy investitsiyalar banki va Yevropa tiklanish va taraqqiyot bankining rivojlanayotgan mamlakatlardagi infratuzilma loyihalarini moliyalashtirishdagi o'rni va ahamiyati tahlil qilinadi. Tadqiqotda infratuzilma tirqishini bartaraf etish, davlat-xususiy sheriklik mexanizmlari, aralash moliyalashtirish va yashil energetika loyihalarini qo'llab-quvvatlash tendensiyalari o'rganilgan. Shuningdek, O'zbekiston Respublikasida XMI ishtirokida amalga oshirilayotgan infratuzilma loyihalari tahlil qilinib, ularning samaradorligini oshirish bo'yicha amaliy takliflar ilgari surilgan.

Kirish

Zamonaviy global iqtisodiyotda barqaror o'sishni ta'minlash va aholi turmush darajasini oshirishning eng muhim omillaridan biri bu samarali va zamonaviy infratuzilma tizimini shakllantirishdir. Transport-logistika, energetika, raqamli telekommunikatsiya hamda raqamli suv ta'minoti kabi infratuzilma tarmoqlari milliy iqtisodiyotning raqobatbardoshligini belgilab beradi. Biroq, rivojlanayotgan mamlakatlarning aksariyatida ichki jamg'armaning yetarlicha qoplay olmayotganligi va davlat byudjeti cheklovlari

=====

sababli infratuzilmaga bo'lgan ehtiyoj hamda mavjud sarmoyalar o'rtasida ulkan uzilish — «Infratuzilma tirqishi» vujudga kelgan.

Tadqiqot mavzusining dolzarbligi bir necha o'zaro bog'liq bo'lgan iqtisodiy , moliyaviy hamda institutional omillar bilan tavsiflanadi. Jumladan:

Iqtisodiy omil sifatida kapital taqchilligi va moliyaviy resurslarni jalb qilishni qarash mumkin. Rivojlanayotgan mamlakatlarda yirik infratuzilma loyihalarini (masalan, magistral yollar, gidroelektr stansiyalar, energetika to'rlari) faqat davlat byudjeti hisobidan moliyalashtirish imkonsizdir. Xalqaro moliyaviy institutlar (XMI) ushbu mamlakatlarga uzoq muddatli va imtiyozli kreditlar, grantlar va kafolatlar taklif etuvchi asosiy manba hisoblanadi.

Moliyaviy omil esa xususiy investitsiyalarni jalb qilishdir. Xalqaro moliyaviy institutlar nafaqat to'g'ridan-to'g'ri mablag' ajratadi, balki xavflarni kamaytirish (risk mitigation) va kafolatlar taqdim etish orqali xususiy sektorni hamda institutsional investorlarni Davlat-xususiy sheriklik (DXSh) loyihalariga jalb qiluvchi "katalizator" vazifasini bajaradi.

"Yashil" va barqaror infratuzilmaga o'tish zaruriyati institutional omil bo'lib, global iqlim o'zgarishi sharoitida XMI moliyalashtiruvchi loyihalarida ekologik va ijtimoiy standartlar (ESG) majburiy shartga aylanmoqda. Bu esa rivojlanayotgan mamlakatlarga uglerod neytralligiga erishish va qayta tiklanuvchi energiya manbalariga o'tishda yordam beradi.

XMI loyihalar doirasida texnik ko'mak va konsalting xizmatlarini ko'rsatib, rivojlanayotgan mamlakatlarda loyihalarni boshqarish, korrupsiyaga qarshi kadrlar va shaffof xarid tizimlarini shakllantirishga xizmat qiladi.

O'zbekiston Respublikasi uchun ham XMI bilan hamkorlikda infratuzilmani modernizatsiya qilish strategik ahamiyatga ega. Shu boisdan, ushbu tadqiqotda XMI roli, ularning instrumentlari va O'zbekiston moliya bozoridagi amaliy imkoniyatlari chuqur o'rganilgan.

Adabiyotlar sharhi

Xalqaro moliyaviy institutlarning iqtisodiy rivojlanish va infratuzilmani moliyalashtirishdagi roli bo'yicha ko'plab xalqaro va mahalliy olimlar tadqiqot olib borgan ishlarini ko'rishimiz mumkin:

Jahon banki va Xalqaro Valyuta Jamg'armasi iqtisodchilari hamda tadqiqotchilardan E. Eichengreen va S. Gupta (2018) o'z ishlarida rivojlanayotgan mamlakatlarda XMI tomonidan ajratilgan imtiyozli kreditlar yalpi ichki mahsulot (YaIM)ning barqaror o'sishiga to'g'ridan-to'g'ri ijobiy ta'sir ko'rsatishini va xususiy investitsiyalar uchun "siqib chiqarish" emas, aksincha "jalb qilish" effektini berishini isbotlaganlar [1].

A. Bhattacharya (2022) "Barqaror infratuzilmani moliyalashtirish" borasida XMI tomonidan qo'llanilayotgan aralash moliyalashtirish va Yashil obligatsiyalar mexanizmlarining iqtisodiy samaradorligini tahlil qilgan [2].

O'zbekistonda infratuzilmani moliyalashtirish va xalqaro hamkorlik masalalari A.V. Vahobov, T.S. Malikov hamda N.X. Xaydarovlar tomonidan tadqiq etilgan. Ularning ilmiy ishlarida xorijiy investitsiyalar va kreditlarni jalb etishning davlat qarzi barqarorligiga ta'siri yoritilgan. Biroq, zamonaviy bosqichda XMI va DXSh loyihalarining raqamlashtirish hamda "yashil energetika" bilan integratsiyalashuvi O'zbekiston kontekstida hali to'liq tizimli tahlil qilinmagan.[3]

Tadqiqot metodologiyasi

Tadqiqot jarayonida qiyosiy tahlil, induktiv va deduktiv mantiqiy xulosalash, institutsional va normativ-huquqiy tahlil usullaridan foydalanildi. Tadqiqotning empirik bazasini Jahon banki guruhi, Osiyo taraqqiyot banki, Osiyo infratuzilmaviy investitsiyalar banki hamda O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligining rasmiy hisobotlari va statistik ma'lumotlari tashkil etadi.

Tahlil va natijalar muhokamasi

Rivojlanayotgan mamlakatlarda infratuzilmani moliyalashtirishda yetakchi XMI turlicha yondashuv va moliyaviy instrumentlardan foydalanadi.

1-jadval

Infratuzilmani moliyalashtiruvchi asosiy XMI va ularning instrumentlari [4]

Xalqaro moliyaviy institut (XMI)	Asosiy yo'nalishlari	Qo'llaniladigan moliyaviy instrumentlar	Infratuzilmadagi roli
Jahon banki guruhi (XTTB, XMI, MIGA)	Suv va sanitariya, transport, energetika, raqamlashtirish	Imtiyozli kreditlar, grantlar, MIGA siyosiy xavf kafolatlari	Tizimli islohotlar va institutsional bazani yaratish
Osiyo taraqqiyot banki (OTB)	Mintaqaviy transport koridorlari, yashil energetika, shahar infratuzilmasi	Suveren va nosuveren kreditlar, Texnik ko'mak (TA)	Osiyo-Tinch okeani mintaqasida integratsiyani ta'minlash.
Osiyo infratuzilmaviy investitsiyalar banki (OIIB)	Yirik energetika va transport infratuzilmasi, transchegaraviy loyihalar	To'g'ridan-to'g'ri kreditlar, sinditsiyalangan va aralash kreditlar	Infratuzilma tirqishini qisqartirish va raqamli bog'liqlik
Yevropa tiklanish va taraqqiyot banki	Yashil iqtisodiyot, qayta tiklanuvchi	Xususiy sektorga kreditlar, ulushli ishtirok, yashil	Xususiy sektorni va DXSh loyihalarini

(YTTB)	energiya (MIF), DXSh loyihalari	obligatsiyalar.	moliyalashtirish
--------	------------------------------------	-----------------	------------------

Rivojlanayotgan mamlakatlarga infratuzilma loyihalarini amalga oshirishda XMIning ishtirok etishi faqatgina pul mablag'i ajratish bilan cheklanmaydi, balki ko'p qirrali afzalliklarga ega.

1-rasm. Xalqaro moliyaviy institutlarning infratuzilmani rivojlantirishdagi ko'p bosqichli ta'siri [7]

O'zbekiston Respublikasining so'nggi yillardagi tajribasi shuni ko'rsatadiki, XMI ko'magida yirik infratuzilma loyihalari muvaffaqiyatli amalga oshirilmoqda. Ayniqsa, energetika va transport sohalarida DXSh mexanizmlari asosida YTTB, OTB va Xalqaro moliya korporatsiyasi (IFC) ko'magida umumiy quvvati minglab megavatt bo'lgan quyosh va shamol elektr stansiyalari (Navoiy, Buxoro, Qoraqalpog'iston va Surxondaryo viloyatlarida) barpo etilmoqda.[5]

2-jadval

O'zbekistonda XMI ishtirokida amalga oshirilayotgan infratuzilma loyihalaridagi asosiy to'siqlar va ularning yechimlari[6]

To'siq / Muammo turi	Muammoning mazmuni	Salbiy oqibati	XMI va amaliy yechim mexanizmi
Valyuta va xavf (FX risk)	Loyiha daromadlari milliy valyutada (so'm),	Devalvatsiya vaqti qarzdorlik yukining keskin	Local currency financing (so'mda kredit ajratish) va

	kreditlar AQSh dollarida.	ortishi.	svop mexanizmlari.
Boshqaruv va xaridlar (Procurement)	Mahalliyashtirish va xarid tartiblarining murakkabligi.	Loyihalarning muddatidan kechikishi va xarajatlarning oshishi.	XMI xarid standartlarini va elektron xarid platformalarini joriy etish.
DXSh qonunchiligi va ijro	Tarmoqlardagi tarif va institutsional noaniqliklar.	Xususiylar investorlar va banklar uchun xavfning yuqoriligi.	Institutsional islohotlar va davlat kafolatlarini optimallashtirish.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, XMI tomonidan taqdim etilayotgan "Aralash moliyalashtirish" – ya'ni grant, imtiyozli kredit va tijorat kapitalining birgalikdagi modeli infratuzilma loyihalarining rentabelligini oshirishda va risklarni taqsimlashda eng samarali vositaga aylanmoqda.

Xulosa va Takliflar

O'tkazilgan tadqiqot shuni ko'rsatadiki, rivojlanayotgan mamlakatlarda, xususan O'zbekistonda, infratuzilma tarmoqlarini modernizatsiya qilish va barqaror iqtisodiy o'sishni ta'minlashda xalqaro moliyaviy institutlar (XMI) o'rnini almashtirib bo'lmaz strategik drayver hisoblanadi. Bugungi kunda XMIning roliga faqatgina moliyaviy resurslar va kreditlar taqdim etuvchi manba sifatida qarash yetarli emas. Ular, eng avvalo, milliy iqtisodiyotga zamonaviy boshqaruv standartlarini olib kiruvchi, xususiylar sektorni jalb etishda xatarlarni kamaytiruvchi (risk mitigation) hamda institutsional islohotlarni jadallashtiruvchi muassasalardir.

Tahlillar ko'rsatishicha, an'anaviy suveren qarzlardan ko'ra, gibrid va institutsional moliyalashtirish mexanizmlariga o'tish davr talabiga aylanmoqda. O'zbekiston sharoitida XMI bilan hamkorlik samaradorligini yanada oshirish va infratuzilmaga jalb etilayotgan sarmoyalarning iqtisodiy qaytimini (ROI) maksimal darajaga yetkazish uchun quyidagi amaliy va strategik takliflar ilgari suriladi:

Valyuta xatarlarini chegaralash va milliy valyutada moliyalashtirishni kengaytirish bo'yicha: Infratuzilma loyihalarining aksariyati daromadni mahalliy valyutada (so'mda) keltirishi, biroq qarz majburiyatlarining xorijiy valyutada (AQSh dollari, yevro) olinishi devalvatsiya sharoitida davlat byudjetiga salbiy bosim o'tkazadi. Shu sababli, XMI bilan hamkorlikda mahalliy valyutadagi obligatsiyalarni ("Samarkand bonds") emissiya qilish va valyuta svop tadbirlarini keng joriy etish lozim.

Aralash moliyalashtirish modellarini kengaytirish bo'yicha: Davlat byudjeti va me'ordagi tashqi qarzlariga bo'lgan qaramlikni kamaytirish maqsadida, XMI ajratadigan imtiyozli

grantlar va birinchi bosqich yo'qotish kafolatlari vositasida mahalliy hamda xalqaro tijorat banklari, shuningdek, institutsional investorlar kapitalini Davlat-xususiy sheriklik (DXSh) loyihalariga faolroq safarbar etish zarur.

Infratuzilma loyihalarida ESG (Atrof-muhit, ijtimoiy mas'uliyat va boshqaruv) standartlarini qat'iy integratsiyalash bo'yicha: Yashil energetika, suv resurslarini tejash va raqamli infratuzilmaga ajratilayotgan sarmoyalar samaradorligini oshirish uchun har bir loyihaning ekologik hamda ijtimoiy ta'sirini baholashning xalqaro indikatorlarini milliy qonunchilikka to'liq tatbiq etish lozim. Bu esa xalqaro "yashil" fondlardan qo'shimcha imtiyozli resurslar jalb qilish imkonini beradi.

Institutsional salohiyat va raqamli shaffoflikni oshirish bo'yicha: Infratuzilma loyihalarini tayyorlash va tender jarayonlarini o'tkazishda kechikishlarning oldini olish uchun loyiha boshqaruvi idoralari mutaxassislarining malakasini XMI standartlari bo'yicha doimiy oshirib borish, xaridlar jarayonini esa to'liq raqamlashtirish hamda shaffofligini ta'minlash talab etiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Eichengreen, B., & Gupta, S. (2018). *The Role of IFIs in Infrastructure Development in Emerging Markets*. Journal of Development Economics, 134, 112-128.
2. Bhattacharya, A., & Meltzer, J. P. (2022). *Financing Sustainable Infrastructure: The Role of Multilateral Development Banks*. Brookings Institution Press (Vashington, AQSh).
3. Vahobov, A.V., Malikov, T.S. (2021). *Xalqaro moliya munosabatlari*. Darslik. Toshkent: "Noshir".
4. Asian Development Bank (ADB). (2025). *Meeting Asia's Infrastructure Needs: Progress and Challenges Report*. Manila: ADB Publishing.
5. World Bank Group. (2024). *Private Participation in Infrastructure (PPI) Annual Report*. World Bank Press (Vashington, AQSh).
6. O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi. (2025). *Davlat qarzi va infratuzilma loyihalari hisoboti*. Toshkent: IMV Press.
7. World Bank, IMF, African Development Bank, Asian Development Bank, European Bank for Reconstruction and Development, et al. (2015).